

Егемен Қазақстан

 Egemen.kz

«Елім-ай!» деп өткен есіл ер

Үкіметтің қаулысына сәйкес Қожаберген Толыбайұлының 350 жылдығы кеңінен аталып өтуде. Батыр бабамыздың мерейтойына арналған ғылыми-тәжірибелік конференция Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің бас ғимаратында өтті.

Конференцияға еліміздің барлық өңірлерінен билік пен қоғамдық ұйым өкілдері қатысты. Қазақ рухының көтеріліп, жоғының түгелдене түсуіне ілкім бір әсер ететін үлкен жиынға Алматыдан академиктер Сұлтан Сартаев, Серік Қирабаев, Әлия Бейсенова, белгілі абайтанушы Мекемтас Мырзахметов, Семейден жазушы Медеу Сәрсекке мен ғалым Болатбек Нәсенов, Ақтөбеден профессор Амангелді Айталы, Қостанайдан тарихшы Аманжол Күзембайұлы секілді ұлт жанашырлары жетіп, алқалы жиын маңызын арттыра түсті.

Үкіметтің қаулысы мен биыл Қожаберген бабамыздың 350 жылдық мерейтойын атап өту белгіленген болатын. Аталмыш жиын сол қаулының шеңберінде өтіп отырған мәдени шара болып отыр. Аталмыш университеттен академик Сейіт Қасқабасов бастаған барлық әдебиетші, тарихшы ғалымдар жиынға қатысып отырды. Конференцияны ашқан білім ордасының проректоры, белгілі ғалым Дихан Қамзабекұлы шараға 239 ғылым докторы мен кандидаттары, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаттары, Парламент депутаттары, Конституциялық Кеңес пен Жоғары соттың мүшелері қатысып отырғанын жеткізе отырып, Қожаберген Толыбайұлының өмірі мен шығармашылығы жайлы ой толғады.

Қожаберген жыраудың өмірі мен тағдырын білуге деген қызығушылықтың осынша үлкен болу себебі неде? Бүгінгі таңда оны білудің қаншалықты маңызы бар деген сұрақтар туады. Оған конференцияда сөйлеген ғалымдар толығымен жауап бергендей болды. Қазақтың қойнауы құтты, даласы сүтті, дүние жүзінде тоғызыншы орын алатын алып аумағы бүгінгі ұрпаққа көктен түскен жоқ. Ол осы Қожаберген жырау сияқты бабаларымыздың ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен әр қыры мен өріне, төскейі мен беткейіне, көлі мен шөліне қанын төгіп қорғап, ұрпаққа мұраға қалдырған жері. Сондықтан да оның әрбір түп көдесі мен бұтасына дейін қазақ үшін қымбатты, қасиетті. Сайын дала да қазақ секілді көшпелі өмір сүрген халықтар аз болған жоқ. Жаугершілігімен, басқыншылығымен аты шығып, тіпті «көшпенділердің империясы» деген атаққа жеткендері де болды. Солардың кейбірі тіпті тарих сахнасынан өшіп, жер бетінен жойылып та кетті. XVIII ғасырда қысқа күнде қырық шауып, бейбіт жатқан қазақты қыра беруді ғана білген жоңғарлардың бүгін жер атауларынан басқа ізі де жоқ. Ал қазақ жол бастаған көсемдері, қол бастаған батырлары, сөз бастаған шешендерінің арқасында ұйысып аман қалды. Алып территориясын да шашыратпай, ұрпағына бүтін жеткізді. Тарих ғылымдарының докторы, генерал Абай Тасболатов әскери академияда оқып жүрген кезін еске алып, онда әріптесі, армян генералының өзіне қатты қызығып, «Қарашы, картада біздің жерге «Армения» деген атауды да сыйғыза алмайсың, ал сіздер құлашты кең тастап, «Қазақстан» деп еркін жаза аласыздар. Қандай бақыттысыздар» дегенін айтты. «Сонда мен осынша алып жерді бізге мұраға қалдырған бабаларымызға қатты ырза болып, олардың рухына бас июші едім. Есімдерін білмекке күштар едім, бірақ бізге ешкім оларды айтқан жоқ, тек Суворов, Кутузов дегендерді ғана оқыта берді. Тек тәуелсіздіктің арқасында ғана біз олармен танысуға мүмкіндік алдық», деді генерал.

Елі мен жерін сыртқы жаудан қорғап, қол бастаған, ұлан-ғайыр аумақта жатқан қандастарын жауға қарсы бірігуге шақырып, сөз бастаған ерен ерлердің бірі Қожаберген Толыбайұлы болған соң да оны білмекке, тереңірек танымаққа деген қызығушылық бүгінгі күнгі басы азат, жаны таза өскелең ұрпақта орасан болып отыр. Бұл азат елдегі патриоттық сезімнің жалындай шалқуының бір көрінісі болса керек.

Біз ұзақ жылдар бойы өзге елдің мүддесін көздейтін идеологиялық құрсауда болып келдік. Қаншама рухани қазыналарымызды талақ етіп, олардан безінуге мәжбүр болдық. Елім деп еңіреген ерлеріміздің түсін түстеу түгілі атын атаудан да қорықтық. Академик Серік Қирабаев өзінің сөзінде қаншама әндеріміз бен күйлеріміздің авторын атаудан

қашып, «халық әндері» деп келгенімізді айтты. Көп уақытқа дейін «Батырлар жырларынан» «тоқсан үйлі тобырын» асыраған Қамбар батырды ғана алып, қалғанының бәрінен байдың балалары деп бас тартқанымызды күйіне жеткізді. Сөйтіп, біз өзіміздің қаншама рухани қазынамыздан бас тартып, көз жазып қалдық. Ал бүгінгі күні олар ашылып жатса, жаңадан көрініп жатса – жатырқап, ондай адам жоқ еді ғой, қайдан шыққан деп үрке қарайтын халге жеттік, деді ол.

Қай күнгідегідей конференцияда түрлі мемлекеттік, қоғамдық ұйымдардың, соның ішінде Білім және ғылым, Мәдениет және ақпарат министрліктерінің, Ұлттық ғылым академиясының, Ардагерлер ұйымы Орталық кеңесінің, Жазушылар одағының Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан облысы әкімдерінің де құттықтаулары оқылды.

«Қожаберген жырау – қайраткер, қол басшы» деген тақырыптағы негізгі баяндаманы тарих ғылымдарының докторы, Мемлекет тарихы институтының директоры Бүркітбай Аяған жасады. Ол Қожаберген жырауға байланысты ғылыми-зерттеулердің жалғаса беруі қажеттігіне тоқталды. «Ұлттың намыс қорғаны» деген тақырыпта сөйлеген қоғам және мемлекет қайраткері, ақын Кәкімбек Салықов Қожаберген жырау шығармаларының үлгісіне тоқталды.

Республикалық ардагерлер ұйымы Орталық Кеңесінің төрағасы, тарих ғылымдарының докторы Өмірзақ Озғанбаев Қожаберген өмірінен бүгінгі ұрпақтың ғибрат алар тұстарын көбірек айтты.

«Елім-ай» дастаны ұлттық идеяның арқауы болатыны туралы сөз қозғаған профессор Амангелді Айталы бүгінгі күннің проблемасынан биіктеп, ұлттың болашағы туралы әңгімелер қозғады. Қай күнде елдік ірі істер туралы толғайтын философ бұл жолы да өзінің ұстанған жолынан айнымай, ұлт болашағының өзекті проблемаларын Қожаберген жыраудың өмірі мен шығармашылығына сабақтастыра өрбітті.

Заң ғылымдарының докторы Томас Айтмұхамбетов Қожаберген жыраудың қатысуымен жазылған «Жеті жарғының» тарихы мен маңызы жайлы әңгіме өрбітті. Ал профессор Мекемтас Мырзахметов «Елім-ай» дастанының саяси мәнін ашуға тырысты. Қырық тоғыз түркі халықтарының қырық жетісін жаулап алып, көбін жұтылдырып жіберген орыс империясы мен Кеңес Одағы идеологиясының зардабын айта отырып, Қожаберген жырау жырларындағы басқыншылықты әшкерелейтін тұстарды тереңірек таратты.

Конференцияда Қытай Халық Республикасынан келген қандасымыз, қарымды қаламгер Шәміс Құмарұлы да сөйлеп, Қожаберген жыраудың зерттеліп, қазір халықтың рухани қазынасына айналып жатқанына ризашылығын білдірді.

Конференцияны қорытындылаған халықаралық «Жеті жарғы» және Қожаберген жырау» қорының төрағасы Бекет Тұрғараев жыраудың өмірін зерттеу, еңбектерін шығарып, халыққа таныту бағытында істеліп жатқан жұмыстар туралы баяндады. Бүгінгі күнге дейін түрлі тақырыппен Қожабергеннің өз шығармалары және ол туралы 11 мың дана кітап жарық көрген екен. Алғаш рет ол 2000 жылы ұлықталып, Петропавл қаласында көше, мектеп аты берілгенін айтты. Сондай-ақ, жерленген жеріне үлкен кесене тұрғызылып, зиярат етушілер саны жыл сайын артып келе жатқаны да жеткізілді. Конференция соңынан қарар қабылданып, онда жыраудың өмірі мен шығармашылығына байланысты қандай шаралар жасалуы керектігі жөнінде тиісті орындардан сұралды.

Бұдан әрі Қожаберген жырау мерейтойына қатысты шаралар Солтүстік Қазақстан жерінде жалғасты.

Республикамызға белгілі тұлғаларды, ақын-жазушыларды тоғыстырған мерейтойлық шара С.Мұқанов атындағы облыстық қазақ сазды-драма театрында «Қожаберген жыраудың әдеби мұрасы және Тәуелсіз Қазақстан» атты дөңгелек үстелмен ашылды.

Облыс әкімінің бірінші орынбасары Айдарбек Сапаров мәртебелі қонақтарға жылы қошемет білдіре келіп, аймақ басшысы Самат Ескендіровтің құттықтауын оқып берді.

Көрнекті ақын Кәкімбек Салықов «Қожаберген – намыстың адамы. Жас кезінен әз Тәуке ханның сенімді серігі, айнымас досы, қолдаушысы, қолбасшысы болған ұлы тұлға. Сондықтан да оны қазақ әдебиетінің аса көрнекті өкілі ретінде танитын мезгіл жетті», деді. Мәжіліс депутаты Абай Тасболатов ел тәуелсіздігінің арқасында ғана өз бабаларымызды тануға қол жеткізгенімізге, олардың ішінде Қожаберген жырау ерекше орын алатындығына, 25 жасында үш жүздің қолбасшысы болғандығына, 67 жасында «Аңырақай» шайқасына қатысқандығына, баба өмірін кейінгі толқынға таныта түсу қажеттілігіне ерекше екіпін түсірді. Тарих ғылымдарының докторы Бүркітбай Аяған «Елім-ай» дастанының қазақ пен жоңғар қалмақтары айқасын тарихи тұрғыдан сипаттайтын туынды екеніне тоқталып, шығармаға мәтінтану жағынан тарихи сараптама жасау қажеттігін сөз етті. Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің профессоры Болатбек Нәсеновтің айтуына қарағанда, ұлы жырауды кеш білуіміз идеологиямыздың әлі де өз дәрежесінде жүргізілмей келе жатқанын аңғартады. Бүгіндері жұртшылыққа насихаттап жатқанымыз – Қызылжар өңірінің атпал азаматтарының, өлкетанушыларының арқасы. Филология ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚҰМУ-нің профессоры, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Мекемтас Мырзахметов «Қожаберген жырауды «Бір ел – бір кітап» жинағына енгізіп, тарихымыздың іргетасын нығайта түсуіміз керек» деген мағыналы ұсыныс тастады. Жазушы журналист, Маңғыстау облысының құрметті азаматы Дүйсенбі Әріп 2000 жылы Петропавлда белгілі академик Манаш Қозыбаев, сол кездегі облыстық соттың төрағасы Бекет Тұрғараев бас болып өткізген конференциядан, 2007 жылы шыққан жырау шығармалары жинағынан кейін ғана тани бастағанын жеткізе келіп, Жамбыл ауданындағы Благовещенка ауылын Қожаберген жырау есімімен атау жөнінде ұсыныс білдірді. Оны мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Сабыр Қасымов, баба ұрпағы Бектас Тырқаев қолдады.

– Қожабергендей тарихи тұлғаға қандай құрмет көрсетсекте көптік етпейді. Жақында бір топ зиялы азаматтардың атынан үкіметке Петропавл қаласындағы әскери институтқа даңқты сардардың атын беру жөнінде ұсыныс жасалды. Бұл ретте тәуелсіз ел ретінде дамуымыздың айшықты нышанына айналған Астанада жыраудың еңселі ескерткіші тұрса, айбынымызды асқақтатып, мерейімізді өсіре түсер еді. Сондай-ақ ел басына күн туған, зар заман атанған «Ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» дәуірін көз алдымызға елестететін «Елім-ай» дастаны ұлттың мәңгілік жыры екенін ескерсек, соған лайық белгі қою да алдағы күндердің еншісі, деді әңгімелескенімізде Тоқсан бидің зиратына кесене, Мағжанның әкешешесінің басына мрамор тастан белгі тас қоюға тікелей мұрындық болған белгілі меценат Бекет Тұрғараев.

Қазақстан Жазушылар одағы басқармасы төрағасының бірінші орынбасары, ақын, халықаралық «Алаш» сыйлығының лауреаты Ғалым Жайлыбай мерекелік шаралар шеңберінде ұйымдастырылған жыр додасына еліміздің әр қиырынан 50-ге тарта ақын Қожаберген жырауға, «Елім-ай» дастанына және еркін тақырыпқа арналған үш шығармамен жабық конкурсқа қатысқанын, солардың арасынан қазылар алқасының сараптауынан өтіп, оза шауып, топ жарған он дүлдүл ақын өз жырларын өнерсүйер қауымға ұсынатынын жеткізді. Сегіз сері атындағы арнайы сыйлық пен диплом астаналық ақын Серік Тұрғынбекке, С.Мұқанов атындағы сыйлық алматылық Ерлан Жүніске, М.Жұмабаев атындағы сыйлық астаналық Ұларбек Дәлиге, Шал ақын атындағы сыйлық Алмат Исаділге, Ғ.Мүсірепов атындағы сыйлық қызылжарлық Жарқын Жұпарға табыс етілді. Үшінші орынды Ырысбек Дәбей, екінші орынды Әділғазы Қайырбеков, бірінші орынды Темірғали Көпбаев жеңіп алса, бас жүлде оншақты жыр жинақтарының авторы, қарағандылық Абзал Бөкенге бұйырды.

Ақмола облысының әкімі Қосман Айтмұханбетовтің құттықтау хатын тілдерді дамыту басқармасының басшысы Ғосман Төлеғұлұлы оқып беріп, Көкше өңірі бейнелеген картинаны тарту етті.

Бұл күнгі шара Бескөл ипподромында Қожаберген жыраудың 350 жылдығына арналған сахналық көрініспен және ұлттық ат спорты ойындарымен қорытындыланды.

Ертеңіне мәртебелі меймандар ұлы бабаның туған жері Жамбыл ауданына сапар шекті. Аудан орталығындағы баба есімі берілген үлкен алаңға жиналған көпшілік қонақтарды қазақтың салт-дәстүрімен қарсы алып, құрмет көрсетті. Қожаберген Толыбайұлының шығармалары үш ғасыр бойы ұрпақтан ұрпаққа ауызша тарап келсе, енді халық жадында мәңгі сақталары анық. Үш томдығының жарық көруі, соның бір дәлелі. Бүгінге дейін дауылпаз жырау ретінде ғана біліп келсек, енді даңқты қолбасшылығын, ержүрек батырлығын жастар да танып-білетін болады. Алты алаштың айбыны, ұлтының қорғаны бола білген ірі тарихи тұлғаға қатысты шаралар мұнымен тоқталмақ емес, деді салтанатты жиында сөз алғандар. Жыраудың кесенесіне тәу етіліп, аруаққа дұға бағышталды. Аудан орталығының қақ төрінде орналасқан мүсін гүл шоқтарымен көмкерілді. Жергілікті мүсінші Бақыт жан Рамазановтың қолынан шыққан тастан қашалған бейне ерекше көз тартады. Пресновка мектебінде жұмыс істейтін мұражай үлкен қызығушылық тудырды. «Салтанат» мейрамханасында жырауға ас берілді.

Жақсыбай САМРАТ,
Өмір ЕСҚАЛИ,
Нұрсайын ШӘРІП.